

ЯДРО, ПЕРИФЕРІЯ ТА АВТОРСЬКЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ ЗИМА У ВІРШАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Корж Борис Андрійович, здобувач II другого (магістерського) рівня вищої освіти (групи УМЛМ-1-22-20д.) спеціальності 035 «Філологія» Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Видайчук Т. Л., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

У статті здійснено спробу вивчення номінативного поля концепту ЗИМА в дитячих віршах; характеристика смислового наповнення концепту ЗИМА; виявлення особливості індивідуально-авторської вербалізації концепту ЗИМА у віршах для дітей. Автор доходить висновку що номінативне поле концепту ЗИМА у віршах для дітей розкривається через різноманітні лексичні одиниці та образи, які передають характеристичні риси цієї пори року. Зима описується через явища снігопадів, морозів, а також через святкові атрибути, що асоціюються з Новим Роком та Різдом. Основне значення зими як пори року доповнюється такими семантичними нашаруваннями, як символіка чистоти, тиші та нових початків, що відображають глибші культурні уявлення.

Ключові слова: *концепт, зима, номінативне поле, смислове наповнення, вірші для дітей.*

Вивчення частин образу світу здійснюється шляхом аналізу мовних одиниць, що репрезентують концепти. Тому дослідження способів і засобів репрезентації концептів є актуальним у сучасних наукових розвідках та потребує особливої уваги, коли йдеться про дитячу літературу, адже концепт ЗИМА відображає світосприйняття юних читачів. Таке дослідження цього концепту відкриває нові можливості для аналізу міжкультурних відмінностей та схожостей у дитячій літературі, а також допомагає зрозуміти, як зимова тематика використовується для розвитку творчого та емоційного інтелекту дітей.

Метою пропонованої статті є вивчення номінативного поля концепту ЗИМА в дитячих віршах; характеристика смислового наповнення концепту ЗИМА; виявлення особливості індивідуально-авторської вербалізації концепту ЗИМА у віршах для дітей.

Матеріалом для дослідження слугували вірші для дітей про зимову пору року, написані такими українськими авторами: Н. Забіла, О. Сенатович, Л. Забашта, А. Качан, В. Діденко, Г. Бойко, В. Ворскло, С. Черкасенко, Д. Мегелик, М. Рильський, С. Гордієнко, О. Пчілка, М. Вороний, В. Лазарук, Леся Українка, В. Підпалій, Є. Гуцало, Л. Новікова, Т. Корольова, В. Бондаренко, Т. Строкач, Л. Глібов, М. Сіренко, Л. Талалай, М. Яновська, М. Вінграновський, М. Дем'янюк, К. Бондаренко.

Теоретичною основою дослідження стали праці Т. Вільчинської (Вільчинська, 2014), О. Гоменюк (Гоменюк, 2015), Г. Заньковська (Заньковська,

2015), А. Мартинюк (Мартинюк, 2009), М. Полюжина (Полюжина, 2009), О. Селіванової (Селіванова, 2008).

Ця концептосфера дозволяє глибше зануритися в авторський світогляд, розкриваючи тонкощі ментального світу митця через мовленнєві образи, що він створює. За визначенням О. Гоменюка, концепт являє собою мовно-ментальний феномен із вираженою культурною значущістю, що кристалізує в собі інформацію, яка знайшла своє відображення у народній культурі та в аспектах художньої діяльності. Концепт характеризується багатозначністю та наявністю оцінних маркерів, виступаючи важливим інструментом для створення етнічних та індивідуально-авторських картин світу. Це дає підстави вважати концепт одночасно етнокультурним та художнім, що підкреслює його роль у формуванні культурної та індивідуальної свідомості (Гоменюк, 2015: 193).

Лінгво-логіко-філософський напрям у мовознавстві акцентує на аналізі концептів як елементів знання, що втілюють логічну структуру та філософські категорії, вказуючи на їхню фундаментальну роль у формуванні мислення та сприйняття світу. Психолінгвістичний напрям зосереджується на вивченні впливу концептів на когнітивні процеси, їхню роль у мовленнєвій активності та способи, за допомогою яких концепти формуються та функціонують у свідомості людини. Лінгвокультурологічний напрям розглядає концепти як носії культурних значень, акцентуючи на їхній ролі у відображенні культурних особливостей, традицій та цінностей конкретних спільнот. Нарешті, лінгвопсихологічний напрям вивчає взаємодію між мовною системою та психологічними аспектами особистості, досліджуючи, як мова впливає на психіку та поведінку людини.

Методика комплексного дослідження концептів (Заньковська, 2015; Мартинюк, 2009) охоплює широкий спектр методологічних підходів та аналітичних інструментів, що дозволяє глибше зануритися в аналіз концептів, розкриваючи їхню багатогранність і взаємозв'язки в рамках мовної, когнітивної та культурної структур.

Поетологічний напрям зосереджений на аналізі художніх та літературних концептів, досліджуючи їхню специфіку та механізми вираження у текстах мистецтва. Психолінгвістичний підхід вивчає вплив концептів на психіку людини, їхню роль у мисленні та сприйнятті, а також процеси їхнього формування та функціонування в свідомості. Семантико-психологічний напрям аналізує взаємозв'язок між семантикою мовних одиниць та психологічними аспектами їх сприйняття та інтерпретації.

Дитячі вірші відображають зиму не як статичну картину, а як динамічне, багатогранне явище, яке здатне надихати, зігрівати і навіть розважати. Через образи та дії, пов'язані з зимовими місяцями, автори сприяють формуванню позитивного ставлення до цієї пори року, що є важливим аспектом дитячої літератури. Номінативне поле концепту ЗИМА в цих творах наповнене символами, що стимулюють уяву, захоплюють до активності та відзначають зиму як особливий і значущий час у житті кожної дитини. Семантична насиченість концепту ЗИМА в усіх віршах насамперед представлена як холодна пора року. Водночас інша сторона семантичної наповненості концепту ЗИМА оприявнює

своїми лексемами час, сповнений радості, світла та очікувань. Ця тема розвивається через різні образи і символи, що вибудовують номінативне поле концепту ЗИМА:

1. Святковість. Зима описується через контекст свят і урочистостей. Як у вірші Г. Бойко, де зима вітається як «свято – Рік Новий» (<https://deti.e-rara.com.ua/virshi-dlya-ditei/6884.html>), так і в М. Рильського, де новорічна ялинка стає центральним символом зимових святкувань (<https://bul.in.ua/r/rilskij-maksim/novorichna-jalinka/>). Образи світла, вогнів і яскравих прикрас на ялинці підкреслюють радісний та святковий характер зими.

2. Магічність. Зима представлена як час, коли можливі чудеса та магічні події. Вірш Гордієнка використовує образ Діда Мороза, який незримо приносить подарунки, збуджуючи уяву та очікування у дітей. Цей аспект надає зимі загадковості та непередбачуваності, зміцнюючи її образ у дитячому сприйнятті (<https://www.facebook.com/100083722800547/posts/592056454581661/>).

3. Інтерактивність. Зима є не тільки фоном або декорацією, але й активним учасником в дитячих іграх і святкових заходах. Це підкреслено у вірші про зимові подарунки, де діти активно включаються в процес святкування та взаємодіють із зимовим середовищем.

Будуть зранку малюки

В сніжки гратись залюбки.

Зліплять бабу снігову

Величезну, мов живу.

От так радість дітвори

На санчатах мчать з гори! (http://bilatserkva-dnz12.edukit.kiev.ua/biblioteka/virshi_na_temu_zima/).

4. Емоційна взаємодія. Зима викликає різні емоції – від радості до ніжного очікування. Вірші втілюють широкий спектр емоційних станів, які зима може викликати у дітей, від веселощів і радості до замріяності та сподівання.

За віконцем зимонька

Снігу намітає,

А дитяче серденько

В мріях завмирає

<https://www.facebook.com/100083722800547/posts/592056454581661/>).

В аналізованих дитячих текстах спостерігається виразна антропоморфізація зими – ця пора року часто отримує людські риси, спілкується з читачами, грається, вступає у стосунки з іншими природними явищами. Зима розуміється метафорою періоду відпочинку для природи, часу захисту («тепленький килим», «тепленьку сорочку»), стає символом радості («танцювати», «кружляти») і нових починань.

На особну увагу заслуговує колірна лексика аналізованих віршів, яка передає відчуття зими. Звернемо увагу на колір «білий», який є домінуючим у зимовій тематиці, символізуючи сніг, мороз та чистоту зимового пейзажу.

Білий колір у віршах часто асоціюється з чистотою, невинністю та новим початком. У контексті зими, білий колір відображає переважно снігове покривало, яке вкриває землю, дерева, дахи будинків, перетворюючи звичний ландшафт на

чарівну зимову казку. Аналіз мікрополя кольору «білий» у смисловому полі концепту ЗИМА в українській поезії, білий колір в поезії часто асоціюється з чистотою, невинністю, таємничістю та новим початком. У контексті зими білий колір стає домінантним у відображенні цієї пори року, символізуючи сніг, мороз і затишок зимового ландшафту. Описи білого кольору в зимових віршах формують мікрополе, яке передає атмосферу та естетичне сприйняття зими.

✓ Сніг та сніжний покрив: «*Біла-біла вся земля*» (Ой летять сніжинки, Г. Бойко) виражає універсальність снігового покриття, що трансформує звичайний ландшафт у єдиний білий простір, підкреслюючи його всеохоплюючу природу; «*У білому вбранні / Зелені ялини*» (Випав сніг, Н. Забіла) ілюструє контраст між білим снігом, що покриває ялини, та їхньою зеленою хвоєю, акцентуючи на красі та свіжості зимового пейзажу.

✓ Зміна пейзажу: «*Біле поле, білий ліс*» («Перший сніг», О. Пчілка) передає перетворення природи під впливом снігопаду, де білий колір символізує новий вимір реальності, накладаючи м'якість і чистоту на всі елементи краєвиду; «*З чорного став білим ліс*» вказує на радикальну зміну сценарії, де сніг створює ілюзію перефарбування темного в біле, підсилюючи ефект зимового чарівництва.

✓ Атмосфера святковості. У вірші «*Білим снігом землю вкрила*» В. Бондаренко наголошує на святковому і зачарованому характері зими, коли сніг покриває все довкола, перетворюючи звичайне середовище на сцену з казки.

Мікрополе кольору «білий» у смисловому полі концепту ЗИМА відіграє ключову роль у формуванні образу цієї пори року в українській поезії. Воно не лише передає візуальні та емоційні відчуття, але й збагачує текст глибоким символічним змістом. Білий колір, будучи одним із найбільш емблематичних атрибутів зими, стає медіатором між реальним світом та світом уявлень, відіграючи важливу роль у літературній репрезентації зимових пейзажів та настроїв.

Колокаційний аналіз віршів дозволяє вивчити типові словосполучення, які автори використовують для опису зими, та з'ясувати, які структури та семантичні відносини між словами вони формують. Це дає змогу глибше зрозуміти, як формується образ зими у поетичній мові. Вірш «Випав сніг» (Н. Забіла): «*вдягнувшись тепліше*» – колокація, яка викликає асоціації з необхідністю захисту від холоду, підкреслюючи суворість зимової погоди; «*пухнастим сніжком*» – вживання прикметника *пухнастий* разом з іменником *сніжок* створює образ м'якості та легкості снігу, надаючи йому майже іграшковий, декоративний характер; «*блискучим сніжком*» – колокація, яка додає візуальну атрактивність зимовому пейзажу, асоціюючи сніг з блиском та чистотою.

Типові словосполучення Вірша «Зимонька» (Л. Забашта): «*рум'яниш личенька*» – це словосполучення зображує фізичну реакцію на холод (рум'яні щоби), що приносить естетичне задоволення та здоров'я; «*ладнаєш ковзанки*» – використання дієслова «ладнати» у поєднанні з «ковзанки» вказує на активну підготовку до зимових розваг, підкреслюючи радісний та енергійний аспект сезону.

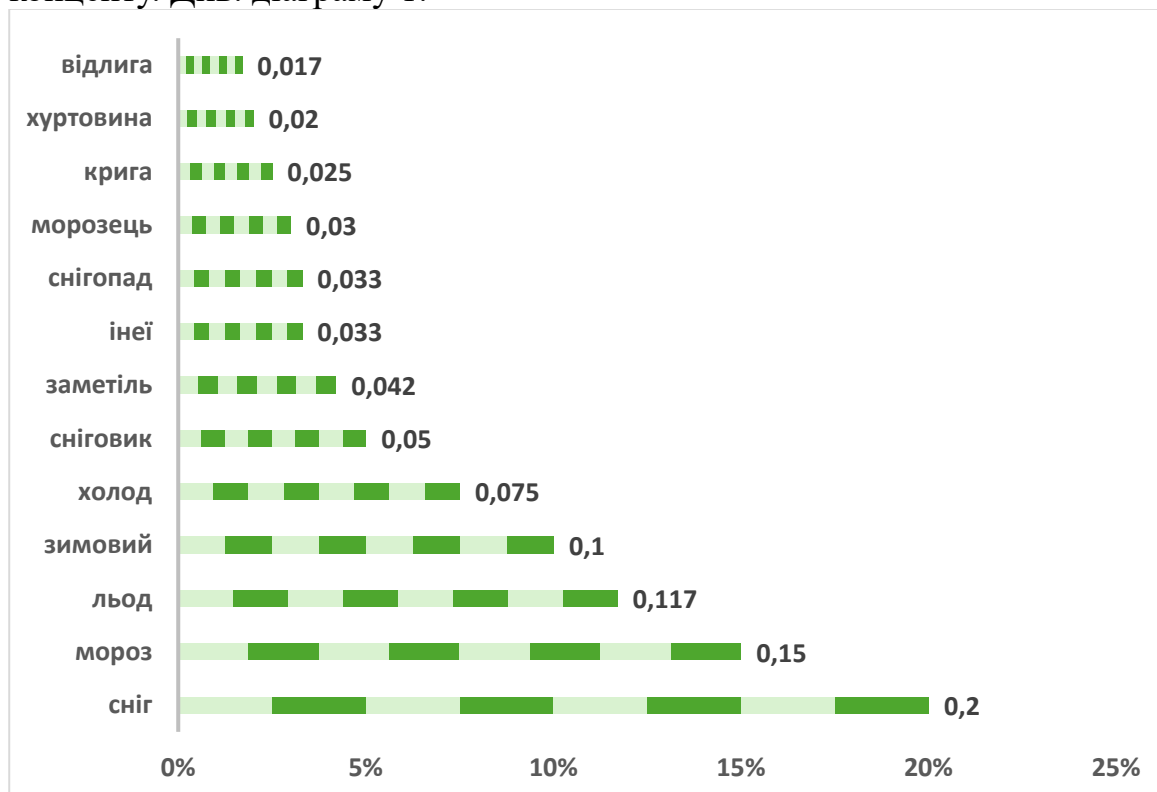
Вірш «Веселий сніг» (О. Сенатович): «*падав сніг*» – повторення цієї фрази наголошує на всюдисущості та безперервності снігопаду, викликаючи відчуття

універсальності зими; «сніг сїдав на усмішки» – метафоричне використання словосполучення підсилює веселий тон вірша, показуючи сніг як учасника ігор та радості.

Колокації в цих віршах часто містять емоційно забарвлені ад'єктиви або дієслова, які описують дію чи стан. Це допомагає створити багатогранний образ зими, який включає як фізичні відчуття, так і емоційні реакції. Семантичні відносини між ключовими словами та їх колокаціями дозволяють глибше аналізувати способи вираження зими, а також різні аспекти взаємодії з зимовим середовищем в літературному тексті. Вони ілюструють взаємодію людини з природними явищами. У вірші «Випав сніг», згадка про те, що ялини «в білому вбранні» та рослини, що «сховались під сніг», відображають зв'язок між живими організмами і сезонними змінами в природі. Це підкреслює не тільки виживання в холодних умовах, але й адаптацію до зимових реалій. Колокації несуть функціональний вантаж у тексті, оскільки вони допомагають реалізувати авторський задум щодо передачі атмосфери та культурних особливостей ставлення до зими. Наприклад, повторення «*падав сніг – Для усіх, усіх, усіх*» у вірші «Веселий сніг» акцентує на всеосяжності та демократичності зимових явищ, знищуючи соціальні бар'єри та об'єднуючи людей незалежно від їхнього віку та стану.

Отже, колокаційний аналіз віршів дозволяє виявити не тільки лінгвістичні особливості текстильної практики, але й культурні та соціальні аспекти вербалізації зими.

Для унаочнення квантитативного аналізу периферії концепту ЗИМА у корпусі з 40 віршів для дітей пропонуємо розглянути діаграму, яка відобразить, поряд із ядром концепту номеном ЗИМА, периферію концепту. Див. діаграму 1.

Діаграма 1. Периферія концепту ЗИМА у корпусі з 40 віршів для дітей

У процесі детального аналізу концепту ЗИМА у віршах виявлено різноманітні семантичні риси, які характеризують цей сезон як період, що має багато вимірів, від фізичних особливостей до глибоких емоційних та символічних значень. Це дозволяє встановити комплексне уявлення про зиму, яке відображено в дитячій літературі через різні мовні засоби.

1. Зима часто описується через її явні природні атрибути, такі як сніг, мороз, та лід. Наприклад, у віршах трапляються фрази *видав сніг* або *морозяний ранок*, що відображають характерні холодні умови. Такі описи не тільки надають читачам чітке уявлення про зовнішній вигляд зими, але й створюють відчуття прохолоди та свіжості, яке є типовим для цього сезону.

2. Зима часто викликає емоційні реакції, які можуть варіюватися від радості та захоплення до самотності та меланхолії. У дитячій поезії зима зазвичай асоціюється з веселощами та іграми на свіжому повітрі, наприклад, *ладнаємо ковзанки* або *граємо в сніжки*. Ці активності подають зиму як час для радості та розваг, посилюючи позитивні асоціації з цим сезоном.

3. Зима часто виступає символом чистоти, відновлення та спокою. Використання таких описів, як «пухнастий блискучий сніг» підсилює відчуття незайманості та новизни, що є характерними для зимового пейзажу. Також зима може символізувати пригніченість або стагнацію, оскільки рослинний та тваринний світ заходить в стан спокою, що може бути представлено через образи засніжених полів або замерзлих водойм.

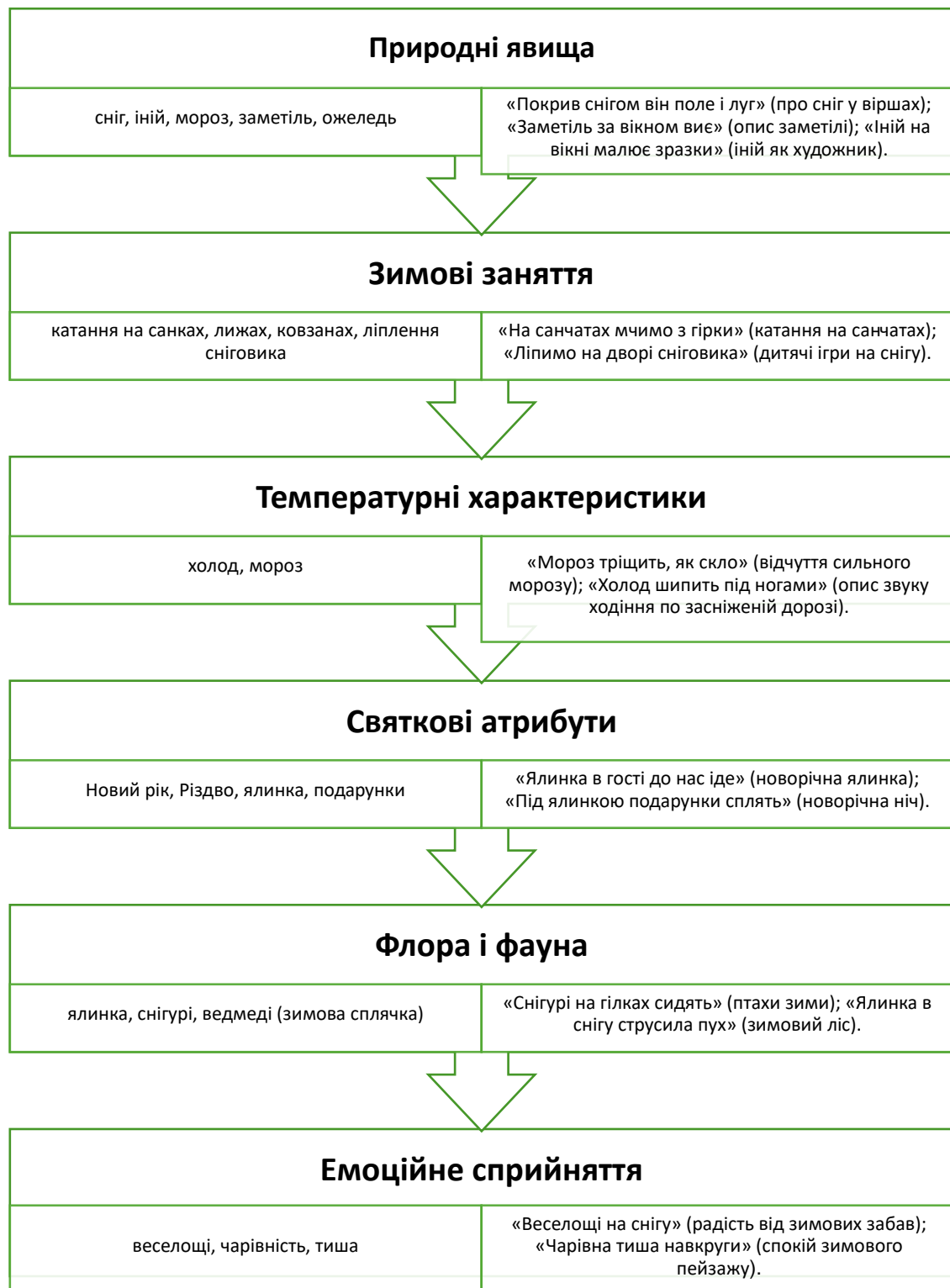
4. Зима часто зв'язана з культурними та релігійними святами, такими як Різдво та Новий Рік, що надає їй особливого значення у багатьох культурах кодом чекання та підготовки до нового початку. Це додає глибини образу зими, представляючи її не лише як період холоду, але й як важливу фазу в циклі життя.

Підкреслення спільних активностей на свіжому повітрі автори вдаються до фраз *ставаймо на лижі*, *сідаймо в санчата*, *берімо коньки*, що відображає культурні аспекти зими як часу для спілкування та веселощів. Це стимулює соціальну інтеракцію і підкріплює значення зимових традицій у формуванні та підтримці спільнот.

Через дитячий вірш передається педагогічний елемент – навчання дітей цінувати та насолоджуватися кожною порою року, включаючи зиму. Використання яскравих образів та енергійних діяльностей стимулює уяву та виховує позитивне ставлення до зимових місяців.

Аналіз дозволяє розкрити багатогранність концепту ЗИМА в контексті дитячої літератури. Через взаємодію лексико-семантичних, стилістичних та символічних елементів вірш формує у дітей не тільки естетичне сприйняття зими, але й виховує глибше розуміння природних процесів та культурних практик пов'язаних із зимовим періодом. Такий підхід не лише збагачує текстовий аналіз, але й підтримує розвиток емоційної та соціокультурної компетенції молодих читачів.

Загалом, концепт ЗИМА в дитячій поезії розкривається через різні семантичні пласти, які включають як візуальні так і емоційні аспекти, роблячи її не просто порою року, але багатогранним явищем, що має велике значення у формуванні естетичного і емоційного досвіду дітей. Див. схему 1.

Схема 1. Сміслові наповнення концепту ЗИМА у віршах для дітей

Індивідуально-авторська вербалізація концепту ЗИМА в дитячій поезії є цікавим явищем, яке дозволяє розглянути, як різні поети підходять до зображення зими, використовуючи унікальні стилістичні та образні засоби.

Автори вибудовують власні візії зими, збагачуючи її емоційними, сенсорними та філософськими аспектами, що відображають їхнє бачення і власний поетичний стиль. Далі розглянемо, як різні автори вербалізують концепт ЗИМА. Так, вірші Г. Бойко часто пронизані відчуттям чарівності та святковості. Наприклад, у вірші «Ой летять сніжинки» зима представлена

як радісна та святкова пора (ЗИМА – летять сніжинки). Олена Пчілка у своєму вірші «Перший сніг» акцентує на змінах, які приносить зима (ЗИМА – білі стріхи, білі призьби). Використання образів «*Білі стріхи, білі призьби*» підкреслює перетворення звичного середовища та символізує новий початок. Пчілка передає зиму як час очищення та відновлення, використовуючи білий колір снігу як метафору чистоти та невинності. У вірші «Зима» В. Ворскло малює пору року як час глибокого спокою та внутрішньої тиші, період замисленості і містичної тиші «*Лягла на землю біла тиша...*» (ЗИМА – біла тиша). У Є. Гуцала спостерігаємо антропоморфічний підхід до зими (ЗИМА – Баба снігова): «*Ходить Баба Снігова – біла в Баби голова*» і «*Баба віником махає, Баба зиму замітає*», що надають зимі характеру живого істоти, яка може впливати на природу та людські переживання. Ця персоніфікація зими допомагає дітям краще візуалізувати і емоційно відчувати холодну пору року. Вірш В. Підпалого «Кожух» пропонує несподіваний погляд на зиму (ЗИМА – кожух із сивих хмар): «*Носи, зимо, оцей кожух / Із сивих хмар, Із білих мух...*». Тут мороз не виступає ворогом, а є опікуном, що надає зимі необхідний захист. Таке зображення змінює звичайне сприйняття зими, розширюючи смисловий простір концепту. Вірш Н. Забіли «Випав сніг» відображає зиму через призму дитячої невинності та чарівності (ЗИМА – біле вбрання): «*У білому вбранні / Зелені ялини*». Авторка акцентує на казковому аспекті зими, коли сніг перетворює звичайний пейзаж на сцену з казки, зелені ялини в білому вбранні створюють враження свята. Це сприяє формуванню у дітей враження про зиму як про час див та чудес, збагачуючи їхнє уявлення про зимові явища.

Індивідуально-авторська вербалізація концепту ЗИМА у віршах для дітей відкриває широкий спектр інтерпретацій і вражень, роблячи кожне поетичне зображення унікальним і особливим. Автори не тільки передають загальноприйняті характеристики зими, але й вносять власні емоційні, філософські, і культурні відтінки, створюючи багатогранні портрети зими, що резонують з дитячими переживаннями і допомагають формувати глибше розуміння світу.

Індивідуально-авторська вербалізація концепту ЗИМА є свідченням того, що дитяча література не тільки відображає загальноприйняті образи та символи асоційовані з зимою, але й розширює їх через унікальний творчий підхід кожного письменника. Через свої вірші автори формують у дітей естетичні смаки, вчать їх бачити звичайні речі під нестандартним кутом.

Отже, номінативне поле концепту ЗИМА у віршах для дітей розкривається через різноманітні лексичні одиниці та образи, які передають характеристичні риси цієї пори року. Зима описується через явища снігопадів, морозів, а також через святкові атрибути, що асоціюються з Новим Роком та Різдвом. Основне значення зими як пори року доповнюється такими семантичними нашаруваннями, як символіка чистоти, тиші та нових початків, що відображають глибші культурні уявлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільчинська Т.П. Концепт «лелека» в українській етнонаціональній картині світу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2014_11_5
2. Гоменюк О.О. Концертосфери флори і фауни в українській дитячій прозі Є. Гуцала і М. Вінграновського. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (10.02.01 – українська мова). Тернопільській національній педагогічній університет імені В. Гнатюка. Тернопіль. 2015. 328 с.
3. Заньковська Г.Д. Методи дослідження концептів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2015. № 19. Том 2. С. 102–104. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v19/part_2/29.pdf
4. Мартинюк А.П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009 (б), № 837. С. 14–18.
5. Полюжин М.М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 80–89.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава – Довкілля – Київ, 2008. С. 542–555.

REFERENCE

1. Vilchynska T.P. Kontsept «leleka» v ukrainskii etnonatsionalnii kartyni svitu. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Seriiia 10: Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy. 2014. Vyp. 11. S. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2014_11_5
2. Homeniuk O.O. Kontsertosfery flory i fauny v ukrainskii dytiachii prozi Ye. Hutsala i M. Vinhranovskoho. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk (10.02.01 – ukrainska mova). Ternopilskii natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. Hnatiuka. Ternopil. 2015. 328 s.
3. Zankovska H.D. Metody doslidzhennia kontseptiv. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriiia: Filolohiia. 2015. № 19. Tom 2. S. 102–104. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v19/part_2/29.pdf
4. Martyniuk A.P. Perspektyvy dyskursyvnoho napriamu doslidzhennia kontseptiv. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*. 2009 (b), № 837. S. 14–18.
5. Poliuzhyn M.M. Typolohiia y analiz kontseptiv. *Inozemna filolohiia*. 2009. Vyp. 121. S. 80–89.
6. Selivanova O.O. Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk. Poltava – Dovkillia – Kyiv, 2008. S. 542–555.